

Вищий навчальний заклад
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»

Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права

ЗАТВЕРДЖЕНО

Декан юридичного факультету

С.В. Матвеев

РОБОЧА ПРОГРАМА

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

(назва навчальної дисципліни)

підготовки перший (бакалаврський) рівень
(назва рівня вищої освіти)

галузі знань 08 «Право»
(шифр і назва галузі знань)

Спеціальність 081 «Право»
(код і найменування спеціальності)

освітньо-професійної програми «Право»
(найменування освітньої програми)

тип дисципліни дисципліна загальної підготовки

2020 рік

ПОГОДЖЕНО:

Гарант освітньої програми

(підпис)

І.В.Шаповалова

(прізвище, ініціали)

РЕКОМЕНДОВАНО:

Кафедрою теорії та історії держави і права
протокол № 1
від «28»серпня 2020 року

Завідувач кафедри

Є.О. Гіда

Розробники: Гіда Євген Олександрович, доктор юридичних наук, завідувач кафедри теорії та історії держави та права

1. Опис навчальної дисципліни

Мова навчання: українська

Статус дисципліни: обов'язкова

Навчальний курс «Історія держави і права України» спрямований на засвоєння здобувачами вищої освіти знань про розвиток державотворчих процесів і правових систем в Україні.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Історія держави і права України» є закономірності виникнення, становлення та розвитку типів і форм держави та права, а також державно-правових інститутів і суспільно-політичних систем, що функціонували на території сучасної України в різні історичні періоди.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни. На вивчення навчальної дисципліни відводиться 150 годин 5 кредити ECTS.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою навчального курсу «Історія держави і права України» є ознайомлення здобувачами вищої освіти із основними закономірностями виникнення, становлення і розвитку держави і права в Україні в різні історичні періоди.

Досягнення поставленої мети зумовлюється необхідністю вирішення **наступних завдань:**

- визначити особливості функціонування правової системи України в різні історичні періоди;
- дослідити історію становлення та розвитку різних інститутів права в Україні;
- засвоїти основні правові поняття з даної навчальної дисципліни;
- проаналізувати основні джерела права України та практику їх застосування;
- проаналізувати актуальні та проблемні питання державотворчого та правотворчого процесу в Україні на сучасному етапі.

3. Компетентності та заплановані результати навчання

Дисципліна «Історія держави і права України» забезпечує набуття здобувачами вищої освіти **компетентностей:**

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК7	Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями
ЗК10	Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів)
ЗК11	Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні
ЗК13	Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК):

СК2	Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів
-----	--

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач освіти повинен досягти таких запланованих результатів навчання:

Програмні результати навчання (ПРН):

ПР2	Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання
ПР8	Використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин
ПР13	Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту
ПР15	Вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних
ПР20	Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів
ПР23	Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки

4. Структура навчальної дисципліни

№ пп	Найменування тем курсу	Кількість годин									
		Денна форма					Заочна форма				
		Всього	Лекції	Семінари	СРС	ІКР	Всього	Лекції	Семінари	СРС	ІКР
Змістовний модуль 1.											
Становлення та розвиток держави і права від стародавнього періоду до Середньовіччя.											
1	Тема 1. Історія держави і права України як наука та навчальна дисципліна.	15	6	2	7	0	15	1	2	12	0
2	Тема 2. Ранні державні утворення на території України (VII до н.е. –VI ст. н.е.).	15	5	2	8	0	15	2	0	13	0
3	Тема 3. Держава і право України-Руси (IX-XIV ст.).	15	5	2	8	0	15	2	0	13	0
4	Тема 4. Суспільно-політичний лад і право України у складі Великого князівства Литовського (Литовсько-Руської держави) (др. пол. XIV-XVI ст.).	15	5	2	8	0	15	0	0	15	0
5	Тема 5. Державно-правове становище України під владою Польщі та Речі Посполитої (XIV - XVIII ст.).	15	5	2	8	0	15	2	0	13	0
Разом модуль 1		75	26	10	39	0	75	7	2	66	0
Змістовний модуль 2.											
Історія держави і права України від періоду пізнього Середньовіччя до Нового часу. Новітня історія держави та права України.											

6	Тема 6. Козацька республіка та її право (кін. XV - пер. пол. XVII ст.)	15	6	2	7	0	15	1	2	12	0
7	Тема 7. Українська гетьманська держава (Військо Запорозьке) та її право (серед. XVII - кін. XVIII ст.).	15	5	2	8	0	15	2	0	13	0
8	Тема 8. Правове становище України у складі Австрійської, Австро-Угорської та Російської імперій (XVIII- поч. XX ст.).	15	5	2	8	0	15	2	0	13	0
9	Тема 9. Розвиток держави і права України з 1917 р. по 1991р.	15	5	2	8	0	15	0	0	15	0
10	Тема 10. Розпад СРСР та відродження Української незалежної держави (1991р.- 2020 р.)	15	5	2	8	0	15	2	0	13	0
Разом модуль 2		75	26	10	39	0	75	7	2	66	0
Усього годин		150	52	20	78	0	150	14	4	132	0
Форма підсумкового контролю: екзамен											

5. Зміст програми навчальної дисципліни

Історія держави і права України як наука та навчальна дисципліна. Ранні державні утворення на території України (VII до н.е. –VI. ст. н.е.). Державо і право України-Руси (IX-XIV ст.). Суспільно-політичний лад і право України у складі Великого князівства Литовського (Литовсько-Руської держави) (др. пол. XIV-XVI ст.). Державно-правове становище України під владою Польщі та Речі Посполитої (XIV - XVIII ст.). Козацька республіка та її право (кін. XV - пер. пол. XVII ст.). Українська гетьманська держава (Військо Запорозьке) та її право (серед. XVII - кін. XVIII ст.). Правове становище України у складі Австрійської, Австро-Угорської та Російської імперій (XVIII- поч. XX ст.). Розвиток держави і права України з 1917 р. по 1991р. Розпад СРСР та відродження Української незалежної держави (1991р.- 2020 р.).

Змістовний модуль 1. Становлення та розвиток держави і права від стародавнього періоду до Середньовіччя.

Тема 1. Історія держави і права України як наука та навчальна дисципліна.

Предмет, методи та завдання історії держави і права України як науки та навчальної дисципліни. Місце і значення навчального курсу в системі юридичних та історичних наук. Методологія курсу, його значення для підготовки фахівців-юристів та вплив на формування в них історико-правового та державницького світогляду. Сучасні загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Синтез юридичних та історичних методів дослідження. Періодизація державно-правового розвитку України. Загальна характеристика пам'яток українського права. Значення джерел права для вивчення історії держави та права України. Сучасний стан історико-правових досліджень. Історіографія історії держави та права України.

Тема 2. Ранні державні утворення на території України (VII до н.е. –VI. ст. н.е.).

Закономірності та особливості переходу первісного суспільства на території України від найпростіших форм соціальних утворень до державності цивілізації. Аратта (Оріяна, Оратанія). Кімерія. Скіфське царство (VII ст. до н.е. - III ст. н.е.), його суспільний лад та державний устрій. Основні риси політичної організації античних міст-держав (VII ст. до н.е. - V ст. н.е.). Особливості виникнення та структура управління Боспорського царства (V ст. до н.е. - VI ст. н.е.). Монархія і республіка - панівні форми правління у стародавніх державах на території України, їхня характеристика. Основні риси права.

Тема 3. Державо і право України-Руси (IX-XIV ст.).

Майнова диференціація та соціальні відносини у ранньослов'янських племен. Антське політичне об'єднання. Військово-демократичні племінні союзи. Дружина. Народні збори. Рада

старійшин. Перші ранньофеодальні об'єднання східних слов'ян. Політична консолідація східних слов'ян та створення Руської держави (Кий, Аскольд, Дір). Формування її території та політичне становище в Європі. Реформи Великих Київських князів Володимира і Ярослава. Теорії походження державності у східних слов'ян. Суспільний лад. Панівна верхівка: Великі Київські та удільні князі, дружинники, бояри, духовенство. Вільні общинники, напівзалежна та залежна людність: смерди, закупи, рядовичі, ізгої, задушні люди, челядь та холопи. Правове становище окремих груп людності. Міське населення: аристократія та низи. Державний устрій. Форма правління. Центральні органи влади та управління: віче як форма народовладдя, Великий Київський князь, рада при князі, князівські з'їзди. Місцева адміністрація: удільні князі, посадники, волостелі. Десяткова система управління: тисяцькі, соцькі, десяцькі. Двірцево-вотчинна система управління. Сільська територіальна община (верв) - орган місцевого самоврядування. Судові органи: вервний, князівський, вічовий, доменіальний, церковні суди та їхня компетенція. Право. Джерела права: звичаєве право, договори князя з народом, міжкнязівські та міждержавні договори (Русі з Грецією та Візантією), князівський земляний та церковні устави. «Руська правда», її списки та редакції. Рецептвані джерела права: «Номоканони», «Закон судний людем», «Еклога», «Прохірон». Цивільне право: право власності, зобов'язальне та спадкове право. Шлюбно- сімейне право. Види злочинів і система покарань. Судочинство. Об'єктивні фактори посилення Галицького та Волинського князівств, їх об'єднання в єдину державу - спадкоємницю Руси-України. Державний устрій, суспільний лад та джерела права Галицько-Волинської держави, їх особливості. Роль Романа Мстиславовича та Данила Галицького у державотворчому процесі. Основні риси права. Магдебурзьке право, його запровадження у містах Галицько-Волинської держави. Відображення правової спадщини Київської Русі та Галицько-Волинської держави як спадкоємниці Руси-України у вітчизняних історико-правових дослідженнях.

Тема 4. Суспільно-політичний лад і право України у складі Великого князівства Литовського (Литовсько-Руської держави) (др. пол. XIV-XVI ст.).

Формування території Великого князівства Литовського: захоплення білоруських, українських, московських земель. Автономний статус України у рамках Великого князівства Литовського, її політичний та адміністративний устрій. Умови Кревської (1385 р.), Городельської (1413 р.) уній. Острівська угода 1392 рр. Суспільний лад. Формування станової організації суспільства: магнати, бояри, шляхта, духовенство, міщани, їхня внутрішня соціальна диференціація. Правове становище окремих категорій селянства. Державний устрій. Еволюція органів державної влади. Місцеві органи управління: старости, воєводи, городничі. «Копа» як орган місцевого самоуправління. Громадська рада та сільські отамани. Судоустрій: суди державні та церковні. Судова реформа сер. XVI ст.: створення повітових судів – земського, гродського або замкового, підкоморського. Апеляційні установи. Джерела права. Звичаєве право, «Руська правда», привілеї литовських князів та їх види. Судебник Казимира IV Ягелончика 1468 року. «Устава на волоки» - початок процесу закріпачення селян. Литовська метрика. Міжнародні договори. Литовський статут в трьох редакціях. Третій Литовський статут 1588 р. – остаточне закріпачення селян. Право власності. Види землеволодіння. Зобов'язальне право: види договорів, форма та порядок їх укладення. Спадкове право: успадкування за законом та заповітом. Процедура укладення заповіту. Кримінальне право: види злочинів та система покарань. Судовий процес.

Тема 5. Державно-правове становище України під владою Польщі та Речі Посполитої (XIV - XVIII ст.).

Приєднання західноукраїнських земель до складу Польщі у др. пол. XIV ст., зміна їх політико-правового становища. Адміністративно-територіальний поділ Польщі. Причини об'єднувчих тенденцій між Литвою та Польщею. Люблінська унія 1569 року та утворення Речі Посполитої. Зміна статусу українських земель. Наслідки Берестейської церковної унії 1596 р. Буковина у складі Молдавії і Туреччини. Закарпаття у складі Угорського королівства. Кримське ханство під протекторатом Туреччини. Суспільний лад. Створення замкнених суспільних верств - станів. Магнати, шляхта, середні та дрібнопомісні землевласники. Римо-католицьке, греко-католицьке та православне духовенство, їхнє місце в системі суспільних і правових відносин. Вільні селяни та їхні категорії. Петриківський сейм 1496 року. Каланні, ординці, сотні люди -

напівзалежна людність, їхні відмінності від вільних селян. Міщани. Невільники. Державний устрій. Центральні органи державної влади, їх функції та еволюція. Органи Польського королівства та Речі Посполитої: король, королівська рада, вальний сейм, сенат, посольська зборня (ізба). Повноваження центральних органів влади та управління: коронний маршалок, підканцлер, підскарбій, гетьман, референдарій. Місцеві органи влади та органи самоуправління в сільській місцевості: воєводи, старости, каштеляни, волосний староста, писар, сільський сход. Судоустрій. Світські суди: земські, старостинські, магістратські, підкоморські. Королівський суд та його види. Духовний суд. Варшавський сейм 1578 року та утворення Коронного трибуналу. Джерела права. Звичаєве право. «Руська Правда». Магдебурзьке право. Вислицький статут 1347 року. Вартський статут 1420-1423 років. Королівські закони, загальні й особисті привілеї, законодавство сеймів та ухвали сеймиків. Судова практика. Право власності. Види землеволодіння. Zobov'язальне право. Способи забезпечення zobov'язань. Види договорів (купівлі-продажу, позики, підряду). Спадкове право. Шлюбно-сімейне право. Види злочинів і система покарань. Судовий процес.

Змістовний модуль 2. Історія держави і права України від періоду пізнього Середньовіччя до Нового часу.

Тема 6. Козацька республіка та її право (кін. XV - пер. пол. XVII ст.).

Джерела формування козацтва. Д. Байда-Вишневецький. Утворення Запорозької Січі. Місце розташування та адміністративно-територіальний поділ Запорозької Січі. Органи військово-адміністративної влади та козацького самоуправління. Базові принципи політичного устрою Запорозької Січі. Компетенція: козацької (військової) ради, кошового уряду (отамана, військового судді, писаря, осаула), полкової старшини (курінних отаманів, паланкової (полкової) та наказної старшини). Судова система: суд курінного отамана, військового судді, кошового отамана, козацької ради. Характерні риси звичаєвого козацького права. Види злочинів та класифікація покарань. Судочинство.

Тема 7. Українська гетьманська держава (Військо Запорозьке) та її право (серед. XVII - кін. XVIII ст.).

Соціально-економічне та політичне становище України напередодні і під час національно-визвольної революції (війни) 1648 - 1658 рр. Зборівська угода 1649 р. Білоцерківська угода 1651 р. Формування української держави за Б.Хмельницького. «Руїна» та її наслідки. Віленський договір 1656 року. Гадяцький договір І. Виговського (1658 р.). Андрусівське перемир'я 1667 р. Вічний мир 1686 р. Константинопольський мирний договір з Туреччиною 1710 р. Роль гетьмана І.Мазепи в боротьбі за незалежну соборну Україну. Шведсько-українська угода 1708 р. Конституція Пилипа Орлика 1710 р. – закономірний результат розвитку державно-правової думки українського народу. Поділи Речі Посполитої Польської та входження Правобережної України і Західної Волині до складу Російської імперії. Загарбання Росією Північного Причорномор'я та Криму. Буковина та Закарпаття під час австрійського панування. Суспільний лад. Зміни у суспільних відносинах. Ліквідація польського магнатського землеволодіння. Зміцнення українського старшинського, шляхетського та церковного землеволодіння. Особливості соціально-економічного розвитку Лівобережної України. Бунчукове та значкове військові товариства. Українська родова шляхта. Урівняння в правах козацької старшини з російським дворянством. Реєстрове козацтво. Міщани, селяни-посполиті, їх соціально-правовий статус. Відновлення панщини. Духовенство. Державний устрій. Ліквідація польської адміністративно-політичної системи управління. Центральні органи влади. Полково-сотенний адміністративно-територіальний устрій. Структура та компетенція органів місцевого управління. Міське самоврядування: магістрати та ратуші. Дипломатичні стосунки Б.Хмельницького з Московією. Рішення Земських соборів 1651 р. та 1653 р. Переяславська рада 8 січня 1654 р. Березневі статті 1654 р. Гетьманські конституції. Обмеження автономних прав України. Органи самодержавного управління Україною - Гетьманщиною: Посольський приказ, Малоросійський приказ 1663 р., Колегія іноземних справ, Сенат, перша Малоросійська колегія (1722-1724 р.р.), Правління гетьманського уряду (1734-1750 р.р.). Остаточне скасування гетьманської влади у 1764 р. Запровадження посади генерал-губернатора. Друга Малоросійська колегія (1724-1786 р.р.). Ліквідація козацьких полків на Слобідській Україні та Лівобережжі (1765-1783 р.р.), Запорозької Січі та її паланок (1775 р.).

Поширення загальноросійської системи управління. Введення у 1782-1785 р.р. губернського поділу відповідно до російського «Учреждения о губерниях 1775 г.». Організація судів. Судова реформа 1760-1763 рр. Джерела права. Зростання ролі українського права. Звичаєве право. Договірні статті. Нормативно-правові акти гетьманської влади: гетьманські універсали, ордери, інструкції, листи, декрети, грамоти. Джерела польсько-литовського походження. Збірники Магдебурзького права. Збірники церковного права. Царське законодавство. Кодифікація українського права. «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. «Суд і розправа в правах малоросійських» 1750 р. Ф. Чуйкевича. «Книга Статут та інші права малоросійські» 1764 р. В.Кондратьєва. «Екстракт малоросійських прав» 1767 р. «Екстракт із указів, інструкцій і настанов... Сенату» 1786 р. Основні риси права. Право власності. Зобов'язальне право. Шлюбно-сімейне право. Право успадкування за заповітом та за законом. Кримінальне право. Види злочинів і система покарань. Зміни у процесуальному праві. Обвинувально – змагальний та слідчий (інквізиційний) форми процесу.

Тема 8. Правове становище України у складі Австрійської, Австро-Угорської та Російської імперій (XVIII- поч. XX ст.) .

Поділи Речі Посполитої, їхні наслідки для українських земель. Правовий статус етнічних територій у складі Росії та Австро-Угорщини. Адміністративно- територіальний поділ. Колоніальна політика обох держав. Суспільний лад на підпорядкованих Росії українських землях. Буржуазні реформи в Росії другої половини XIX ст. та особливості їх проведення в Україні. Правові засади та характерні риси столипінських аграрних перетворень в Україні. Державний устрій. Центральні органи влади та управління Російської імперії. Компетенція місцевої адміністрації. Губернське, повітове та волосне управління. Органи селянського самоврядування. Зміни в судовій системі. Джерела права і специфіка їх застосування в різних регіонах України. Кодифікація права. «Зібрання малоросійських прав» 1807 року, «Звід місцевих законів губерній і областей, приєднаних від Польщі», «Звід законів Російської імперії», характеристика його редакцій. Суспільний лад на підпорядкованих Австро-Угорщині українських землях. Правовий статус окремих категорій населення до відміни кріпосного права (1848 р.) і після неї. Державний устрій. Центральні органи влади та управління Австрійської монархії. Крайова і місцеві адміністрації, їхні повноваження. Створення дуалістичної Австро-Угорської монархії (1867 р.), особливості функціонування органів управління. Руський Собор. Польська Рада Народова. Українці в австрійському парламенті. Слов'янський конгрес у Празі. Ю. Бачинський, його ідея самостійності та соборності України. Зародження та становлення українських політичних партій. Організація українських військових частин – «Руських стрільців». Судова реформа за імперським положенням про суд 1849 р. Джерела права. Кодифікація місцевого права. Цивільний кодекс Австрії 1811 року. Цивільний кодекс 1895 року. Торговий кодекс 1863 року. Закон про компетенцію суду 1852 року. Закон про судочинство по безспірних справах 1854 року. Цивільно-процесуальний кодекс Австрії 1895 року. Кримінальний кодекс Австрії 1852 року. Військово-кримінальний кодекс Австрії 1855 року та його дія на території Галичини та Буковини. Кримінальний кодекс Угорщини 1879 року і його запровадження на Закарпатті.

Змістовний модуль 3. Новітня історія держави та права України.

Тема 9. Розвиток держави і права України з 1917 р. по 1991р.

Українська Центральна Рада (УЦР). Боротьба за національно-державне відродження України. Український національний з'їзд (конгрес) та його роль в легімізації УЦР. I Універсал Центральної Ради – проголошення суверенності українського народу. Створення уряду автономної України – Генерального Секретаріату. II Універсал Центральної Ради. III Універсал Центральної Ради – проголошення суверенної Української Народної Республіки. IV Універсал – юридичне закріплення незалежного статусу Української Народної Республіки. Берестейська угода (1918 р.) та її наслідки для України. Організація центральної і місцевої влади. Правотворча діяльність в Українській Народній Республіці. Конституція УНР від 29 квітня 1918 року. Українська держава. Переворот 29 квітня 1918 року і утворення гетьманської держави П.Скоропадського. «Грамота до всього українського народу» від 29 квітня 1918 року. Організація влади згідно з «Законами про тимчасовий державний устрій України» і «Тимчасовим законом про верховне управління державою...». Зовнішня і внутрішня політика

Гетьманату. Будівництво збройних сил. Судова система. Право. Українська Народна Республіка за доби Директорії. Встановлення влади Директорії. Заява Директорії від 26 грудня 1918 року. Трудовий конгрес. Закон «Про форму влади в Україні» від 23 січня 1919 р. та інші нормативно-правові акти. Держави Антанти і Директорія. Варшавський договір від 21 квітня 1920 року. Західноукраїнська Народна Республіка. Утворення ЗУНР. Вищі і місцеві органи влади та управління ЗУНР. Органи охорони порядку. Судова система. Реорганізація армії. Договір з Директорією УНР від 14 грудня 1918 року. Акт проголошення соборності України 22 січня 1919 року. Законодавство ЗУНР. Паризька конференція. Уроки національної державності 1917 - 1921 років для українського державотворення. Жовтневі (1917 р.) події у Петрограді та зміни державного устрою в Україні. Всеукраїнський (грудень 1917 року) з'їзд Рад у Києві. Ультиматум радянської Росії та розв'язання війни з Українською Народною Республікою. Легітимність з'їзду Рад України в м. Харкові. Утворення радянської УНР. Взаємини з РСФРР. Надзвичайні органи влади: ВУЧК, ДПУ, ОДПУ. Конституція УСРР 1919 року. Ризький (1921 року) мирний договір і його наслідки для України. Зв'язки радянської України з Російською Федерацією. Договори про воєнний, господарський, дипломатичний союзи. Правові засади утворення Союзу РСР. Державно-правове становище України за Конституцією СРСР 1924 р. Утворення Молдавської АСРР у складі УСРР. Формування адміністративно-командної системи управління. Ліквідація правових засад багатоукладної економіки. Примусова колективізація сільського господарства. Голодомор в Україні 1932-1933 рр. Конституція УРСР 1937 року. Судова система. Прокуратура. НКВС. Створення системи ГУЛАГ. Проголошення незалежності Карпатської України (березень 1939 р.). Радянсько-німецький договір та секретний протокол Молотова-Ріббентропа (серпень 1939 р.), його історико-правова оцінка. Початок Другої світової війни. Вступ радянських військ на територію Західної України (вересень 1939 р.). Вибори до Народних Зборів Західної України та їх рішення. Входження Західної України до складу УРСР. Радянський репресивний апарат у новостворених областях. Включення Північної Буковини, Північної і Південної Бессарабії до УРСР, а решти Бессарабії - до колишньої Молдавської АСРР і утворення МРСР у складі СРСР. Утворення Чернівецької області у складі УРСР. Німецько-Угорська-Румунська агресія проти СРСР та України в складі останнього. Спроба відновлення Української держави актом ОУН (30 червня 1941 р.). Українське державне правління на чолі з Я.Стецьком. Утворення Української Національної Ради в Києві. Розчленування території України, характеристика окупаційного режиму та його ліквідація. Українська РСР - член-засновник ООН (24 квітня 1945 р.). Капітуляція Німеччини (8 травня 1945 р.). Кінець Другої світової війни. Об'єднання українських земель у межах СРСР і адміністративно-командне розв'язання територіально-етнічних проблем. Державницька позиція загонів ОУН- УПА. Голодомор 1946-1947 рр. в Україні. Репресії. Правові засади входження Кримської області та Севастополя до складу УРСР. Центральні та місцеві органи державної влади і управління. Перебудова судової системи та посилення прокурорського нагляду. Реорганізація органів держбезпеки і внутрішніх справ. Конституція СРСР (1977 р.) та УРСР 1978 р.: основні положення. Державне будівництво в УРСР. Судова система. Прокуратура. Органи внутрішніх справ. Право. Перші декрети радянської влади. Кодифікація законодавства Радянської України. Обмеження громадянських прав. Політичне забезпечення насильницької колективізації. Масові репресії в Україні. Зміни в окремих галузях права в післявоєнний період. 50-60 рр. кодифікація загальносоюзного і республіканського законодавства. Зміни в законодавстві УРСР у 1970-1980 рр. Порушення владою законності, прав і свобод людини. Дисидентський рух в Україні. Гельсінська спілка.

Тема 10. Розпад СРСР та відродження Української незалежної держави (1991р.-2020 р.).

Проголошення курсу на перебудову: демократизація, гласність, економічні реформи. Конституційні зміни в умовах перебудови: з'їзди народних депутатів, введення інституту президентства, реформа державного апарату. Зміни у правовому статусі союзної республіки. Референдум 17 березня 1991 року. Демократизація виборчої системи. Вибори до Верховної Ради УРСР і місцевих Рад народних депутатів (березень 1990 р.). Ухвалення 16 липня 1990 р. «Декларації про державний суверенітет України», її зміст. Діяльність новообраної Верховної Ради. Розмежування повноважень між законодавчими, виконавчими та судовими органами. Зміни в структурі вищої виконавчої влади республіки. Заснування поста Президента УРСР.

Реформування судової системи. Зміни в конституційному праві, трудовому, кримінальному законодавстві. Процесуальне законодавство. Законодавче оформлення створення Української незалежної держави. Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року. Вибори Президента України. Розпад Союзу РСР і заснування Співдружності Незалежних Держав. Діяльність державного центру УНР у еміграції (екзилі). Перші кроки на шляху утвердження політичного, економічного і оборонного статусу незалежної України, забезпечення її територіальної цілісності. Міжнародне визнання України, встановлення дипломатичних відносин. Підготовка та прийняття Конституції України 1996 року. Структура, основні положення і значення Основного Закону держави. Вибори до Верховної Ради в умовах незалежності України, формування складу народних депутатів за мажоритарним, змішаним та пропорційним принципах. Розстановка політичних сил у вищому законодавчому органі України. Вибори Президента України в 1994-2010 рр. Гуманізація правових відносин. Реформування галузей права. Правова регламентація майнових відносин в умовах становлення ринкової економіки. Радикальні зміни в кримінальному, кримінально-процесуальному законодавстві України. Новий Кримінальний кодекс та відміна смертної кари. Сімейний кодекс. Цивільний кодекс України та інші нормативно-правові акти незалежної України. Вибори Президента України 2010 р. Прийняття нових законів та їх значення. Революція гідності 2014 р. Вибори Президента України 2014р. Процес державотворення(2014-2019рр.). Вибори Президента України 2019р. Законотворчий процес. Прийняття нових законів у різних сферах життєдіяльності.

6. Теми лекцій

№ п/п	Назва теми	Обсяг у годинах	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Тема 1. Історія держави і права України як наука та навчальна дисципліна.	6	1
2.	Тема 2. Ранні державні утворення на території України (VII до н.е. –VI. ст. н.е.).	5	2
3.	Тема 3. Держава і право України-Руси (IX-XIV ст.).	5	2
4.	Тема 4. Суспільно-політичний лад і право України у складі Великого князівства Литовського (Литовсько-Руської держави) (др. пол. XIV-XVI ст.).	5	0
5.	Тема 5. Державно-правове становище України під владою Польщі та Речі Посполитої (XIV - XVIII ст.).	5	2
6.	Тема 6. Козацька республіка та її право (кін. XV - пер. пол. XVII ст.)	6	1
7.	Тема 7. Українська гетьманська держава (Військо Запорозьке) та її право (серед. XVII - кін. ХУІІІ ст.).	5	2
8.	Тема 8. Правове становище України у складі Австрійської, Австро-Угорської та Російської імперій (XVIII- поч. ХХ ст.).	5	2
9.	Тема 9. Розвиток держави і права України з 1917 р. по 1991р.	5	0
10.	Тема 10. Розпад СРСР та відродження Української незалежної держави (1991р.- 2020 р.)	5	2
	Разом	52 год	14 год.

7. Теми семінарських занять

№ п/п	Назва теми	Обсяг у годинах	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Тема 1. Історія держави і права України як наука та навчальна дисципліна.	2	2
2.	Тема 2. Ранні державні утворення на території України (VII до н.е. –VI. ст. н.е.).	2	0
3.	Тема 3. Держава і право України-Руси (IX-XIV ст.).	2	0
4.	Тема 4. Суспільно-політичний лад і право України у складі Великого князівства Литовського (Литовсько-Руської держави) (др. пол. XIV-XVI ст.).	2	0
5.	Тема 5. Державно-правове становище України під владою Польщі та Речі Посполитої (XIV - XVIII ст.).	2	0
6.	Тема 6. Козацька республіка та її право (кін. XV - пер. пол. XVII ст.).	2	2
7.	Тема 7. Українська гетьманська держава (Військо Запорозьке) та її право (серед. XVII - кін. XVIII ст.).	2	0
8.	Тема 8. Правове становище України у складі Австрійської, Австро-Угорської та Російської імперій (XVIII- поч. XX ст.).	2	0
9.	Тема 9. Розвиток держави і права України з 1917 р. по 1991р.	2	0
10.	Тема 10. Розпад СРСР та відродження Української незалежної держави (1991р.- 2020 р.)	2	0
	Разом	20 год	4 год.

8. Теми практичних занять Не передбачено навчальним планом

9. Теми лабораторних занять

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
	<i>Не заплановано навчальним планом</i>	-	-

10. Самостійна робота

№ п/п	Назва теми	Обсяг у годинах	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Тема 1. Історія держави і права України як наука та навчальна дисципліна.	7	12
2.	Тема 2. Ранні державні утворення на території України (VII до н.е. –VI. ст. н.е.).	8	13
3.	Тема 3. Держава і право України-Руси (IX-XIV ст.).	8	13
4.	Тема 4. Суспільно-політичний лад і право України у складі Великого князівства Литовського (Литовсько-Руської держави) (др. пол. XIV-XVI ст.).	8	15
5.	Тема 5. Державно-правове становище України під владою Польщі та Речі Посполитої (XIV - XVIII ст.).	8	13

6.	Тема 6. Козацька республіка та її право (кін. XV - пер. пол. XVII ст.)	7	12
7.	Тема 7. Українська гетьманська держава (Військо Запорозьке) та її право (серед. XVII - кін. XVIII ст.).	8	13
8.	Тема 8. Правове становище України у складі Австрійської, Австро-Угорської та Російської імперій (XVIII- поч. XX ст.).	8	13
9.	Тема 9. Розвиток держави і права України з 1917 р. по 1991р.	8	15
10.	Тема 10. Розпад СРСР та відродження Української незалежної держави (1991р.- 2020 р.)	8	13
	Разом	78 год	132 год.

11. Завдання для самостійної роботи

Питання для самостійного вивчення програмного матеріалу

В закладах освіти самостійну роботу називають «проектною діяльністю», всі її види «персональними проектами». Самостійне завдання як «персональний проект» ілюструє розвиток наступних кваліфікаційних вимог: вміння виявляти проблеми та інтереси соціуму; вміння ставити адекватну мету, визначати спадковість завдань; властивість знаходити оптимальні рішення, ефективні засоби й методи для досягнення мети; вміння знаходити необхідну інформацію з використанням сучасних технологій, класифікувати й систематизувати її; вміння планувати діяльність, уявляючи весь навчальний процес загалом від початку до кінця; вміння представляти результати своєї діяльності як в документальному, так і усному вигляді для процедури публічного захисту (презентації); вміння володіти навичками ділового результативного співробітництва. Проект передбачає розробку проблемного питання на обрану тему:

1. Історія держави і права України як навчальна дисципліна.
2. Взаємозв'язок історії держави і права України з іншими науками.
3. Право стародавніх держав на території сучасної України.
4. Види злочинів та система покарання у рабовласницьких країнах Північного Причорномор'я.
5. Державний і суспільний лад Скіфської держави.
6. Античні міста-держави та їх політична система.
7. Держава і право України-Руси.
8. Право власності, спадкове та зобов'язальне право за «Руською правдою».
9. Система злочинів і види покарань за "Руською правдою".
10. Особливості політичного розвитку Галицько-Волинської держави та її права.
11. Джерела та основні риси права Галицько-Волинської держави.
12. Крим і північне Причорномор'я у складі Золотої Орди: політико-правове становище.
13. Судоустрій і судочинство Литовсько-Руської держави.
14. Джерела та основні риси права Литовсько-Руської держави.
15. Литовські Статути - кодекси писаного права.
16. Магдебургське право на українських землях.
17. Політико-правове становище Галичини під владою Польського королівства.
18. Створення Речі Посполитої та правові наслідки для України.
19. Політико-правові наслідки Берестейської церковної унії (1596 р.).
20. Структура та функції органів влади Запорозької Січі.
21. Звичаєве козацьке право.
22. Особливості судочинства в цивільних та кримінальних справах у Запорозькій Січі.
23. Українсько-Московські договори 1654 р. та їх наслідки.
24. Джерела права Української гетьманської держави.
25. Кодифікація українського права у XVIII ст.
26. Судова реформа 1864 р. у Російській імперії та її запровадження в Україні.

27. Селянська реформа 1861 р. та особливості її проведення в Україні.
28. Крайові та місцеві органи управління в Галичині, Буковині, Закарпатті у другій пол. XIX ст.
29. Державницькі ідеї в програмах провідних західноукраїнських партій другої пол. XIX ст.
30. Конституція УНР: історія створення та основні положення.
31. Політико-правові погляди П. Скоропадського щодо створення української держави.
32. Акт злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. та його значення.
33. Міждержавна угода між Польщею і УНР квітня 1920 р. (Варшавський договір).
34. Конституція УРСР 1929 р.: основні положення.
35. Конституція УРСР 1937 р.: основні положення.
36. Таємний протокол до Пакту Молотова-Ріббентропа від 23 серпня 1939 р.
37. Приєднання Західної України та Північної Буковини до УРСР.
38. Україна на зовнішньополітичній арені, її участь у роботі структур ООН.
39. Політико-правові передумови проголошення незалежності України в серпні 1991 р.
40. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. та Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р.: ухвалення, основний зміст та значення.
41. Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. - правове оформлення державної незалежності України.
42. Конституційний процес в Україні. Конституція 1996 р.
43. Державотворчий і правотворчий процеси в Україні на сучасному етапі (2000-2020 рр.).

12. Питання для підготовки до підсумкового контролю (екзамену)

Завдання № 1.

1. Система злочинів і види покарань за «Руською правдою».
2. II Литовський статут: основні положення.
3. Радянсько-німецькі договори 1939 р. та їх правові наслідки для України.
4. Конституція України 1996 р.: загальна характеристика

Завдання № 2.

1. Державний та суспільний устрій Боспорського царства.
2. Кревська (1385 р.) і Городельська (1413 р.) унії Литви та Польщі, їх наслідки для українських земель.
3. III Литовський статут: загальна характеристика.
4. Виникнення та структура управління реєстрового козацтва.

Завдання № 3.

1. Березневі статті 1654 р.: основні положення.
2. Судова реформа 1864 р. Росії та її особливості в Україні.
3. УРСР - засновник і член ООН.
4. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. і його закріплення всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р.

13. Методи навчання

Методи навчання на лекціях:

- вербальний метод (лекція, дискусія тощо);
- методи візуалізації (презентація, метод ілюстрації (графічний, табличний, тощо), метод демонстрацій та інші);
- робота з навчально-методичною літературою (конспектування, тезування, анотування тощо);

– інші методи у сполученні з новітніми інформаційними технологіями та комп'ютерними засобами навчання (дистанційні, мультимедійні, веб-орієнтовані тощо);

Методи навчання на практичних, семінарських заняттях: вербальний метод (дискусія, співбесіда тощо); метод візуалізації (презентація, метод ілюстрації (графічний, табличний, тощо), метод демонстрацій та інші); робота з навчально-методичною літературою (рецензування, підготовка реферату, есе, доповіді тощо); інші методи у сполученні з новітніми інформаційними технологіями та комп'ютерними засобами навчання (дистанційні, мультимедійні, веб-орієнтовані тощо); кейс-метод (вирішення ситуацій тощо); практичний, пошуковий метод.

14. Методи оцінювання

Для поточного контролю у вигляді усного та письмового опитування, фронтального опитування, тестування, вирішення ситуаційних завдань, написання есе (рефератів), виконання індивідуальних та групових проєктів, творчих завдань, тощо; для модульного контролю у вигляді письмової відповіді, тестування тощо; для підсумкового контролю проведення екзамену (усна та/або письмова відповідь, тестування, вирішення завдань, виконання вправ тощо.).

15. Засоби діагностики результатів навчання

Поточний контроль може передбачати застосування широкого спектру форм та методів оцінювання знань, що проводиться за кожною темою.

Модульний контроль передбачає письмове виконання різних видів контрольних завдань.

Підсумковий контроль передбачає проведення екзамену.

16. Критерії та порядок оцінювання результатів навчання

Рекомендоване оцінювання окремих видів навчальної діяльності здобувача вищої освіти:

№	Вид навчальної діяльності здобувачів вищої освіти*	Кількість балів
1.	Реферат, есе	1-5
2.	Вирішення ситуаційних завдань, розв'язання задач	1-5
3.	Індивідуальне завдання	1-5
4.	Відповідь на практичному, семінарському, лабораторному занятті	1-5
5.	Ділова гра, практичний кейс, тощо.	1-10
6.	Участь у публічних заходах (конференція, олімпіада тощо)	1-10
7.	Модульний контроль (для денної форми здобуття освіти)	1-20
8.	Контрольна робота (для заочної форми здобуття освіти)	1-40

*види навчальної діяльності здобувачів освіти обираються та оцінюються викладачем за рекомендованою шкалою в залежності від особливостей навчальної дисципліни

Для визначення ступеня засвоєння навчального матеріалу та поточного оцінювання знань здобувачів вищої освіти оцінюються за такими критеріями:

Бали	Критерії оцінювання
90-100	Здобувач вищої освіти повною мірою засвоїв програмний матеріал, виявляє знання основної та додаткової літератури, наводить власні міркування, робить узагальнюючі висновки, використовує знання інших галузей знань, вдало наводить приклади.
82-89	Здобувач вищої освіти демонструє достатньо високий рівень знань, при цьому відповідь досить повна, логічна, з елементами самостійності, але містить деякі неточності або незначні помилки, або присутня недостатня чіткість у визначенні понять.

75-81	Здобувач вищої освіти володіє достатнім обсягом навчального матеріалу, здатний його аналізувати, але не має достатніх знань для формування висновків, не завжди здатний асоціювати теоретичні знання з практичними прикладами
64-74	Здобувач вищої освіти в загальній формі розбирається в матеріалі, проте відповідь неповна, неглибока, містить неточності, є помилки у формулюванні понять, відчуваються складнощі в застосуванні знань при наведенні прикладів.
60-63	Здобувач вищої освіти в загальній формі розбирається в матеріалі, допускає суттєві помилки при висвітленні матеріалу, формулюванні понять, не може навести приклади.
35-59	Здобувач вищої освіти не володіє переважною частиною програмного матеріалу, допускає суттєві помилки при висвітленні понять.
1-34	Здобувач вищої освіти не засвоїв програмний матеріал.

Критерієм успішного проходження здобувачем освіти підсумкового оцінювання може бути досягнення ним мінімальних порогових рівнів оцінок за кожним запланованим результатом навчання навчальної дисципліни. Мінімальний пороговий рівень оцінки варто визначати за допомогою якісних критеріїв і трансформувати його в мінімальну позитивну оцінку використовуваної числової (рейтингової) шкали.

Порядок переведення оцінок у систему ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	ОЦІНКА А ECTS	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		для диференційованого заліку, екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для недиференційованого заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
64-74	D		
60-63	E	задовільно	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

17. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Для денної форми здобуття освіти

Поточний контроль та самостійна робота										Підсумковий контроль	Сума	
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2							Самостійна робота
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10			
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	10	40	100
Модульний контроль 1 - 10					Модульний контроль 2 - 10							

Для заочної форми здобуття освіти

Поточний контроль та самостійна робота		Підсумковий контроль	Сума
Контрольна робота	Самостійна робота		
50	10	50	100

18. Методичне забезпечення

Методичне забезпечення дисципліни «Історія держави і права України» узагальнено в комплексі навчально-методичного забезпечення, який включає:

- силабус;
- робочу програму навчальної дисципліни;
- методичні вказівки до вивчення дисципліни;
- опорний конспект лекцій;
- варіанти завдань для самостійної та індивідуальної роботи студентів;
- варіанти завдань для модульного контролю;
- варіанти завдань для підсумкового контролю;
- інші матеріали.

19. Рекомендована література

Базова література:

1. Історія держави і права України: навч. посіб. / В. М. Іванов. – Київ: Атіка, 2003. – 416 с.
2. Історія держави і права України. Підручник. – У 2-х т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. – Том 1. – Кол. авторів: В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін. – К.: «Ін Юре», 2003. – 656с.
3. Історія держави і права України: Підручник. – у 2-х т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. – Том 2. – Кол. авторів: В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 580 с.
4. Історія конституційного законодавства України: Зб. док. / Упоряд. В.Д. Гончаренко. – Х.: Право, 2007. – 256 с.
5. Кульчицький В.С. Історія держави і права України / За ред. В. С. Кульчицького, Б.Й. Тишик.– К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 624 с.
6. Усенко І. Б. Історія держави і права України: проблеми предмета і методології досліджень // Правова держава. – 1999. – Вип. 10. – С. 237–244.
7. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого ; уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький ; ред. В. Д. Гончаренко. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 796 с.
8. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т. – Т.1: З найдавніших часів до початку ХХ ст. / За ред. В.Д. Гончаренко. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: Ін Юре, 2000. – 472 с.

Додаткова література:

1. *Бедрій М. Методологічний інструментарій наукового пізнання українського звичаєвого права / М. Бедрій // Вісник Львівського університету. Серія: юридичні науки. – 2019. – Випуск 69. – С. 12–22.*
2. *Бедрій М. Форми фіксації українського звичаєвого права: історико-правовий аналіз /М. Бедрій // Вісник Львівського університету. Серія: юридичні науки. – 2019. – Випуск 68. – С. 63–73.*
3. *Бойко І. Й. Історико-правова школа Львівського університету імені І. Франка – одна із найдавніших наукових шкіл в Україні / І. Й. Бойко // Вісник Львівського університету. Серія: юридичні науки. – 2019. – Випуск 69. – С. 23–34.*
4. *Бойко О.Д. Історія України: Навчальний посібник для здобувачі вищої освіти вищих навчальних закладів. Видання 3-тє, виправлене, доповнене. – К.: Академвидав, 2005. – 688 с.*

5. Бойко І. Й. Місце і роль Києво-Руської держави в багатовіковій історії українського державотворення / І. Й. Бойко // Вісник Львівського університету. Серія: юридичні науки. – 2019. – Випуск 68. – С. 74–87.
6. Бойко І. Й. Професор Володимир Кульчицький – видатний український правознавець ХХ століття (до 100-річчя від дня народження) / І. Й. Бойко // Вісник Львівського університету. Серія: юридичні науки. – 2019. – Випуск 69. – С. 173–182.
7. Гончаренко В.Д. Право України під час її перебування у складі Російської імперії // Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. – Х.: Право, 2008. – С.304–372.
8. Гончаренко В.Д. Право України в період десталінізації (друга половина 1950-х – перша половина 1960-х рр.) // Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. – Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. – Х.: Право, 2008. – С.472-480.
9. Держипільська А. Погляди сучасних науковців про роль професора Г. Лаутерпахта у створенні Міжнародного білля прав людини та його юридичного забезпечення / А. Держипільська // Вісник Львівського університету. Серія: юридичні науки. – 2019. – Випуск 66. – С. 67–74.
10. Кахнич В. Формування наукової школи публічного права у Львівському університеті (1661–1772) / В. Кахнич // Вісник Львівського університету. Серія: юридичні науки. – 2019. – Випуск 68. – С. 108–116.
11. Кобилецький М. Правовий статус міського населення за магдебурзьким правом / М. Кобилецький // Вісник Львівського Університету. Серія юридична. Вип.49. – Л.: Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 2009. – С.34-40.
12. Савенко М. Д. Міжнародне право в національній правовій системі за основним законом України / М. Д. Савенко // Наукові записки НаУКМА. Серія: юридичні науки. –2016. – Т. 181. – С. 11–16.
13. Шаповал В. Конституція і міжнародне право: до питання про взаємозв'язок і взаємовплив / В. Шаповал // Право України. – 2009. – № 7. – С. 88–94.
14. Шаповал В. Системи національного та міжнародного права і конституційне регулювання / В. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. – 2004. – № 2. – С. 61–80.

Національно-правові документи:

1. Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
2. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.

20. Інформаційні ресурси

1. Електронні бази законодавства України: Інфодиск: „Законодавство України” (нормативно-правова база українською мовою – понад 80 000 документів); ЛИГА: ЗАКОН; Нормативні акти України (НАУ); Парус-Консультант; Юрист + Закон.
2. Верховна Рада України – <http://www.rada.gov.ua>
3. Президент України – <http://www.president.gov.ua>
4. Кабінет Міністрів України – <http://www.kmu.gov.ua>
5. Конституційний суд України – <http://www.ccu.gov.ua>
6. Верховний суд України – <http://www.scourt.gov.ua>

7. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини –
[http:// www.ombudsman.kiev.ua](http://www.ombudsman.kiev.ua)